

V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 343.131.2

DOI 10.32755/sjcriminal.2021.02.100

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469;

Сокоринський Ю. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-8907-9880

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті висвітлено особливості проведення слідчих (розшукових) дій в установах виконання покарань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених засудженими, та визначено основні закономірності і результати наукових розробок у цьому напрямі.

Досліджено проблематику тактики розслідування кримінальних правопорушень в установах виконання покарань за умови отримання достовірних і повних показань засуджених (свідків, потерпілих, обвинувачених та підозрюваних).

Автори дійшли висновку, що інститут слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування потребує постійного вдосконалення як процесуальної форми, враховуючи практику його застосування, так і організаційно-тактичних засад його реалізації.

Ключові слова: установи виконання покарань, засуджені, кримінальні правопорушення, слідчі (розшукові) дії, методика, тактика розслідування.

Постановка проблеми. Недосконалість положень кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законо-

давства України потребує переосмислення цілей та завдань кримінального провадження, що має велике теоретичне і практичне значення. Для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю на сучасному етапі необхідно вдосконалювати інструменти отримання доказів у кримінальному провадженні законним шляхом.

В умовах дії сучасного кримінального процесуального законодавства України процесуальна діяльність спричиняє труднощі, пов'язані насамперед зі зміною традиційних механізмів кримінального провадження. Це позначилося на результатах роботи слідчих та оперативних підрозділів, а також їхніх процесуальних керівників, особливо на перших етапах роботи в оновленому правовому полі.

Незважаючи на те, що нині сформувалася практика застосування кримінального процесуального законодавства, розроблені доктринальні положення, виявляються прогалини в правовому регулюванні у сфері проведення слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д). Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України встановлює суворі вимоги щодо допустимості доказів, згідно з якими будь-які докази, отримані з порушенням процедури, передбаченої КПК України, а також у результаті суттєвого порушення прав і свобод людини, є неприпустимими і не можуть бути використані при ухваленні процесуальних рішень, на них не може посылатися суд при винесенні судового рішення.

За наведених вище обставин слушним є висновок авторів науково-практичного коментаря до КПК України про те, що саме під час проведення С(Р)Д найчастіше трапляються випадки невиконання кримінальних вимог процесуального права, які призводять до порушень прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, підривають авторитет кримінального правосуддя, призводять до невиконання завдань кримінального провадження [1, с. 610].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою статті є праці вітчизняних та зарубіжних процесуалістів і криміналістів, зокрема: Ю. П. Аленіна, О. Я. Баєва, Р. С. Белкіна, В. О. Глушкова, М. І. Єнікеєва, К. Б. Калиновського, В. О. Коновалова, М. А. Погорецького,

М. І. Порубова, О. Р. Ратінова, О. Б. Соловійова, С. М. Стахівського, С. Р. Тагієва, Р. В. Шафера, В. Ю. Шепітька та інших. У них наведено кримінально-процесуальну та криміналістичну характеристику правових засад, методики й тактики проведення слідчих та інших процесуальних дій. Водночас за сучасних правових умов актуалізується потреба в розробленні проблематики, пов'язаної з особливостями методики проведення С(Р)Д в установах виконання покарань (далі – УВП).

Формулювання мети. Метою статті є систематичний аналіз норм, що регулюють процесуальний порядок проведення С(Р)Д в УВП, розроблення науково-практичних рекомендацій щодо законного застосування тих положень, які виникають у суб'єктів їх проведення, наукове обґрунтування оцінних понять з метою їх подальшої інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Процесуальний порядок проведення С(Р)Д регулюється главою 20 КПК України. Водночас на практиці виникає низка питань щодо реалізації окремих законодавчих положень. Одним із таких, на думку практиків, є нерівномірність регулювання окремих слідчих дій.

Звичайно, законодавцеві дуже важко забезпечити досконалу симетрію статейного законодавчого регулювання процедури проведення С(Р)Д. У більшості випадків це неможливо і не завжди потрібно з позиції юридичної техніки. На нашу думку, алгоритм (логіко-правова схема) нормативної побудови статей, що регулюють проведення С(Р)Д в УВП, має перспективи для вдосконалення.

Вважаємо, що складовими такої вдосконаленої логіко-правової схеми можуть бути: визначення; мета С(Р)Д, фактичні та правові підстави її проведення; місце проведення; процесуальна процедура, а також методи фіксації.

У КПК України окрема стаття 223 присвячена загальним вимогам до всіх С(Р)Д. Положення цієї статті застосовуються при проведенні кожної окремої С(Р)Д, але з урахуванням її особливостей та процесуальної процедури, передбачених окремими статтями, присвяченими безпосередньому регулюванню процедури проведення окремої С(Р)Д.

Відповідно до вказаної статті С(Р)Д – це процесуальні дії, спрямовані на отримання (збір) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Цінність С(Р)Д полягає в тому, що вони є основним способом збору та перевірки доказів, а отже, основним засобом всебічного, повного та неупередженого розслідування всіх обставин кримінального провадження, сприяють досягненню своїх процесуальних завдань [2, с. 101].

Кримінальний процесуальний закон передбачає такі С(Р)Д, які можуть бути проведені в УВП: 1) допит, включно з одночасним допитом двох або більше вже допитаних осіб, допит за допомогою відеоконференції; 2) пред'явлення для впізнання особи, речей; 3) обшук; 4) огляд: місця події, площі, приміщення, майна особи, речей, документів та інше.

Які з цих С(Р)Д та в якій послідовності проводитимуть, залежатиме від конкретних обставин кримінального провадження, внутрішніх переконань слідчого або прокурора, клопотань, поданих стороною захисту або потерпілим.

Частина 2 ст. 223 КПК України передбачає, що С(Р)Д слід проводити лише за наявності для цього законних підстав. Закон посилається на такі підстави, як наявність достатньої інформації, що вказує на можливість досягнення мети С(Р)Д [3, с. 215].

Із зазначених положень кримінального процесуального закону випливає, що для проведення С(Р)Д в УВП перш за все необхідні фактичні складові – наявність достатньої інформації та здатність досягти мети конкретної слідчої дії. Однак не вказано, який набір інформації може вважатися достатнім для проведення С(Р)Д. Мова має йти не про окремі повідомлення, відомості, докази, а про їх сукупність. Крім того, визначення інформації для С(Р)Д пов'язане з її оцінкою з точки зору адекватності та залежить від внутрішніх переконань слідчого або прокурора. Таким чином, достатньо певного набору інформації, що приводить слідчого або прокурора до єдиного висновку – необхідності проведення С(Р)Д, під час яких мета буде досягнута як ідеальна модель результату, що намагається досягти слідчий або прокурор.

Закон також вимагає, щоб перед проведенням С(Р)Д особам, які беруть у ній участь, відповідно до їх процесуального статусу

та ролі у слідчій дії, були роз'яснені права та обов'язки, передбачені КПК України. Варто зазначити, що слідчий зобов'язаний пояснити не права та обов'язки, що випливають із загального процесуального статусу конкретного учасника слідчої дії, а ті права та обов'язки, що випливають із процесуального статусу, але пов'язані з участю у конкретній слідчій дії [4, с. 62].

Розглядаючи методики проведення С(Р)Д в УВП, потрібно враховувати те, що вони проводяться на режимному об'єкті. При проведенні С(Р)Д під час обшуку чи огляду жилого приміщення або під час особистого обшуку засудженого залучаються поняті (фізичні особи, яких залучають до участі у кримінальному провадженні з метою засвідчення своїм підписом відповідності записів у протоколі виконаним діям). Понятими не можуть бути залучені особи з-поміж засуджених або ув'язнених, працівників установ виконання покарань. На практиці в більшості випадків особи не погоджуються бути понятими під час проведення С(Р)Д, оскільки, по-перше, відповідні процесуальні дії тривають протягом великого проміжку часу, по-друге, особи переживають за своє життя, здоров'я та майбутнє (в УВП їм можуть погрожувати засуджені).

КПК України не містить чітких вказівок щодо часу проведення С(Р)Д, оскільки це залежить від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора та слідчої тактики. Закон містить лише одну заборону щодо часу їх проведення: не дозволяється проводити С(Р)Д уночі з 22-ї до 6-ї години, крім надзвичайних ситуацій. Під такими терміновими ситуаціями традиційно розуміють ситуації, коли затримка проведення С(Р)Д може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного. При цьому обґрунтування проведення С(Р)Д у нічний час має бути зазначено в протоколі відповідної С(Р)Д [5, с. 250].

Таким чином, неухильне дотримання положень КПК України під час здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні при проведенні С(Р)Д в УВП є безпосереднім обов'язком слідчого чи прокурора під час вчинення процесуальних дій у кримінальному провадженні. Закон не допускає невиконання чи недотримання повною мірою норм кримінально-процесуального законодавства України працівником правоохоронних органів. Ця

обставина надзвичайно важлива для подальшого рішення суду про допустимість доказів, отриманих у кримінальному провадженні.

Завершує систему загальних вимог до проведення С(Р)Д правило щодо проміжку часу, в якому можливо проведення таких дій. Відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). А в ч. 3 ст. 214 КПК України зазначено, що досудове розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Лише огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському або річковому судні, розташованому за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, а інформація про нього вноситься до ЄРДР якомога швидше.

Саме в такий спосіб законодавець визначив початковий етап, починаючи з якого, особи, уповноважені на проведення С(Р)Д, отримали право на їх проведення. Проте сутність загальної вимоги до проведення С(Р)Д, що розглядається, більше полягає не стільки в початковому, скільки в завершальному етапі провадження, після закінчення якого забороняється проведення С(Р)Д. Відповідно до ст. 283 КПК України формами закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зрозуміло, що після завершення розслідування проведення будь-яких С(Р)Д категорично забороняється.

Проте законодавець визначив, що заборона на проведення С(Р)Д не завжди пов'язується лише з прийняттям рішення про закінчення досудового розслідування. Відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку,

визначеного відповідними положеннями КПК України. Таким чином, в основу загальної вимоги, що розглядається, законодавець поклав дотримання процесуальних строків.

Варто додатково зазначити, що найсерйознішою проблемою для тактики розслідування кримінальних правопорушень в УВП є отримання достовірних і повних показань засуджених (свідків, потерпілих, обвинувачених та підозрюваних). Їхнє негативне ставлення до мети розслідування трапляється досить часто. Воно визначається особистісними рисами засуджених та впливом на їхню позицію у справі низки специфічних для УВП об'єктивних умов, пов'язаних із правовим і фактичним становищем цих осіб на момент вчинення кримінальних правопорушень та проведення розслідування.

Обираючи тактику проведення С(Р)Д, слід мати на увазі, що не тільки однакові тактики можуть бути реалізовані різними засобами, а й самі засоби (предмети, документи, інші засоби масової інформації) можуть використовуватися в різних формах.

Обрання тактики проведення С(Р)Д, яка відповідає конкретній ситуації, та вирішення завдань, що стоять перед слідчим, передбачає «вилучення» з набору можливих методів, які будуть найбільш ефективними. Для цього потрібна систематизація тактики, що дозволило б зробити правильний вибір «блоків» подібних прийомів.

У процесі розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в УВП, виникають складні юридичні, психолого-педагогічні, організаційні та інші питання, які впливають із самого процесу реалізації позбавлення волі. Вони впливають на напрямок розслідування, прийняття рішень і систему С(Р)Д.

Криміналістичні проблеми пенітенціарної злочинності надзвичайно різноманітні. Вони взаємопов'язані і утворюють цілісну систему, в тому числі нового знання, оформленого в результаті проведеного дослідження в самостійну теоретичну концепцію, яку можна визначити як систему наукових знань про пенітенціарні кримінальні правопорушення, про закономірність впливу пенітенціарних факторів на особистість злочинця, механізм злочинної діяльності, сліди кримінального правопорушення

і їх відображення в організації, тактиці, методиці розслідування та профілактиці пенітенціарного рецидиву.

Формування методики розслідування пенітенціарних кримінальних правопорушень – це ще один крок у наповненні системи криміналістичних методик, у поглибленні пізнання механізму рецидивних кримінальних правопорушень, нових підходів у пошуку найбільш ефективних методів розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в УВП.

Висновки. Деякі положення, що містяться в нормах, внесених до глави 20 КПК України, усе ще потребують наукового та законодавчого доопрацювання спільними зусиллями науковців і практиків, які й надалі будуть удосконалювати їх, що забезпечить належну правову основу для проведення С(Р)Д в УВП.

Тому, на нашу думку, необхідно закріпити в кримінальному процесуальному законодавстві механізм чіткого захисту такої категорії осіб як «понятій». Необхідно внести зміни до глави 8 КПК України «Процесуальні витрати», а саме п. 3 ч. 1 ст. 118 «Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів та експертів» доповнити поняттям «понятій». Також в «Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710, доцільно встановити оплату праці за кожну годину, пропорційну до середньої заробітної плати особи.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що інститут С(Р)Д як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування потребує постійного вдосконалення як процесуальної форми, враховуючи практику його застосування, так і вдосконалення організаційно-тактичних засад його реалізації.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків: Фактор, 2013. 1103 с.

2. Аморфов С. С. Проведення слідчих гласних і негласних дій: теорія та практика. Харків: Юридичний проспект, 2014. 312 с.

3. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.

4. Зінченко С. А. Формування тактики проведення обшуків в установах виконання покарань. Київ: Право, 2017. 99 с.

5. Станович Ю. М. Особливості проведення слідчих розшукових дій щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються в УВП. *Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2009. С. 248–252.

Bodnar I.,

Ph.D. in Law, Head of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Leonenko O.,

Senior Lecturer of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9748-2469;

Sokorynskyi Yu.,

Doctor of Sciences (Law), Associate Professor,
Professor of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8907-9880

PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY OF CONDUCTING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN PENAL INSTITUTIONS

The peculiarities of investigative (search) actions in penal institutions during the investigation of criminal offenses committed by convicts are highlighted in the article. The main patterns and results of scientific research in this area are identified. Legislative norms and peculiarities of conducting investigative (search) actions in penal institutions are analyzed and scientifically substantiated proposals for improvement of criminal procedural legislation are developed.

The problems of tactics of investigation of criminal offenses in penal institutions under the condition of receiving convicts' reliable and complete testimony (witnesses, victims, accused and suspects) are studied.

Methods of conducting investigative (search) actions in penal institutions are considered and the necessity to take into account the fact that they are carried out at the regime facility is emphasized. It has been determined that convicts or prisoners and employees of penal institutions may not be involved as some of the participants of the investigative (search) actions, namely witnesses to the search. Emphasis is placed on the problem related to the fact that in practice, in most cases, individuals

do not agree to be witnesses to the search during investigative (search) actions. This happens because to the following reasons: firstly, the relevant procedural actions take a long time, and secondly, individuals are worried about their lives, health and future (because convicts may threaten them in penal institutions).

It is emphasized that forming of the methodology of investigation of penitentiary criminal offenses is another step in filling the system of criminalistics methods, in deepening knowledge of the mechanism of recurrent criminal offenses, new approaches in finding the most effective methods of detecting, investigating and preventing criminal offenses that take place in penal institutions.

It is concluded that the institute of investigative (search) actions, as an effective means of criminal procedural evidence, needs constant improvement as a procedural form, taking into account the practice of its application, as well as improving the organizational and tactical principles of its implementation.

Key words: *penal institutions, convicts, criminal offenses, investigative (search) actions, methodology, tactics of investigation.*

References

1. Banchuk, O. A., Kuibida, R. O. and Khavroniuk, M. I. (2013), *Scientific and practical commentary on the Criminal Procedural Code of Ukraine*, Faktor, Kharkiv.
2. Amorfov, S. S. (2014), *Conducting investigative public and covert actions: theory and practice*, Yurydychnyi aspekt, Kharkiv.
3. Loboiko, L. M. (2014), *Criminal Process*, Istyna, Kyiv.
4. Zinchenko, S. A. (2017), *Formation of tactics of searches in penal institutions*, Pravo, Kyiv.
5. Stanovych, Yu. M. (2009), "Peculiarities of conducting investigative search actions in relation to criminal offenses committed in penal institutions", *Problems of Criminal Law, Process and Criminalistics: materials of the international scientific and practical conference*, Odesa, pp. 248–252.